

**Балдардын мектепте билим алуу
укугун толук камсыз кылуу боюнча
кырдаал: жаңы чакырыктар**

Баяндама

Бишкек, 2018

МАЗМУНУ

1. Киришүү.....	3
2. Мектепке тартылбай калган балдар: негизги себептер жана жаңы чакырыктар.....	5
4. Орто билим: мыйзамдык нормаларга анализ.....	9
5. Баланын мектепте билим алышы үчүн мамлекет да, ата-энелер да милдеттүү.....	14
6. Жаңы чакырык: Диний агымга берилген ата-энелер мектепке каршы.....	18
7. Баласын мектепке жибербеген ата-энени соттоо менен маселе чечилеби?.....	24
9. Диний аалымдар жана агартуучулардын пикирлери.....	27
10. Корутундулар.....	30

Бул баяндама “Балдардын билимге болгон укугун коргоо” долбоорунун алкагында Кыргыз Республикасындагы АКШ Элчилигинин Демократиялык комиссиясынын каржылык колдоосу менен даярдалган. Бул жерде келтирилген сунуштар, корутундулар жана пикирлер авторлордун оюн гана билдирет. АКШ мамлекеттик департаментинин көз карашына дал келбеши мүмкүн.

1.Киришүү

Булан институту (толук аталышы - Тынчтык Инновациялары боюнча Булан институту) – Борбор Азия программасы жана Кыргызстанга багытталган программалары бар бейөкмөт уюм. Кыргызстанда светтик жана диний билим берүү системасын реформалоо боюнча иш алып барат жана кырдаалды терең анализдеген баяндамаларды жарыялайт.

Булан институту быйыл май айында “Кыргыз Республикасында мектеп мугалимдеринин социалдык абалы жана статусу” боюнча баяндама жарыялаган¹. Анда негизги көңүл мектеп мугалимдеринин социалдык абалына, эмгек акысына жана коомдогу статусуна бурулган. Андан сырткары Булан институту учурдагы орто билим берүү мекемелериндеги көйгөйлөргө: баш калаадагы мектептерде ички миграциянын айынан мектептерде окуучулардын батпай жатышын, авариялык мектептердин абалын, жаңы мектептердин курулушун жана алардын көңүлгө толбогон сапаты, мугалимдердин учурдагы социалдык абалы боюнча көйгөйлөрдү чечүү керектигин баса белгилеп, сунуштары менен Кыргыз Республикасынын Президенти Жээнбеков Сооронбай Шариповичке өтүнүч кат жолдоду².

Булан институту буга чейин да Кыргызстандын билим берүү тармагындагы көйгөйлөрдү анализдеп, бир нече баяндамаларды жарыялаган. Алар: “Кыргызстанда мектептердин курулушу жана коопсуздугу: балдар жана авариялык мектептер”³, “Мектептердин бюджеттен жана бюджеттен сырткары каржыланышы”⁴, “Кыргыз Республикасында мектеп мугалимдеринин социалдык абалы жана статусу”⁵ деген аталыштагы баяндамалары.

Кезектеги бул баяндамабыз ар кандай себептер менен мектеп босогосун аттабаган, кээси мектепте баштапкы класстарда окуп жүрүп, окуусун токтотуп койгон балдар тууралуу болот. Бул баяндамабызды “Балдардын мектепте билим алуу укугун толук камсыз кылуу боюнча кырдаал: жаңы чакырыктар” деп атадык. “Жаңы чакырыктар” дегенибиздин себеби, мурда балдар жакырчылык, миграция, үй-бүлөсүндөгү социалдык абалдан, анын ичинде жумушсуздуктан улам мектепке барбай келсе, азыр айрым ата-энелер ар кандай диний агымдарга кирип, балдарын мектепке жибербей жаткан учурлар катталууда. Жакында Булан институтунун кызматкерлери Ысык-Көл облусунун Ысык-Көл

---

¹ <http://bulaninstitute.org/wp-content/uploads/2018/05/Report-School-Teachers-in-Kyrgyz.pdf>

² <http://bulaninstitute.org/presidentke-kairyлуу/>

³ [http://bulaninstitute.org/мектеп-курулушунун-динамикасы-жана-авариялык мектептердин абалы](http://bulaninstitute.org/мектеп-курулушунун-динамикасы-жана-авариялык-мектептердин-абалы)

⁴ <http://bulaninstitute.org/wp-content/uploads/2017/10/Report-about-school-budget.pdf>

⁵ <http://bulaninstitute.org/wp-content/uploads/2018/05/Report-School-Teachers-in-Kyrgyz.pdf>

районундагы Ананьев, Григорьев, Темир айылдарында Йакын Инкар диний агымына кирген үй-бүлөлөр менен жолугуп келишти.

Кыргызстанда Йакын Инкар диний агымы 2017-жылдын 15-сентябрында Бишкек шаардык соту тарабынан экстремисттик деп таанылган. Ысык-Көл районундагы диний агымга кирген төрт үй-бүлөнүн мектеп жашындагы сегиз баласы мектепке барбай калышкан. Ал балдар 2011-жылдан бери үй шартында жалаң куран окуу менен чектелип, коомчулукка аралашпай, медициналык кызматтардан да баш тартышкан. Бул факты боюнча Ысык-Көл райондук прокуратурасы тарабынан КР Кылмыш-Жаза кодексинин 161-беренесине ылайык, жашы жетпеген баланы тарбиялоодо аталык милдеттерди аткарбагандыгы боюнча кылмыш иши козголгон. Ошондон улам үй-бүлө ээси, аталары сот жообуна тартылып, учурда Чолпон-Ата шаарындагы жатак-абагында жазасын өтөөдө⁶.

КР Ички иштер министрлигинин өкүлү Манас Аманбаев дин жаатындагы көйгөйлөргө токтолуп, бардык ишти мыйзам чегинде, эреже, тартип менен түшүндүрүшүбүз керектигин айтат. “Балдарын мектепке бербей жаткан ата-энелердин көбү Билим берүү жөнүндө, Дин тутуу эркиндиги жөнүндө, мыйзамдарда ата-эне милдеттүү түрдө баласын окутуш керек деген тартип, эреже бар экенин билишпейт. Ошол эле мыйзамда көрсөтүлүп турат “Жалпы орто билим алуу - бул милдеттүү” деп. Бирок медреседе билим алуу милдеттүү деп эч бир мыйзамда көрсөтүлгөн эмес”⁷,- дейт М.Аманбаев.

Негизи Билим берүү боюнча Баш мыйзамда, Конституциянын 45-беренесинде “Ар ким билим алууга укуктуу”, “Негизги жалпы билим алууга милдеттүү”, “Ар ким мамлекеттик билим берүү уюмдарында негизги жалпы жана орто жалпы билимди акысыз алууга укуктуу” деп жазылат⁸.

КРнын Билим берүү жана илим министрлигинин маалыматы боюнча, 2018-2019-окуу жылына карата 2177 бала мектепке тартылбай калган⁹.

2018-жылдын май айындагы каттоодо 140 миң бала 1-класска барат деп каттоодон өткөрүлгөн. Ошол каттоонун негизинде мектепке барбаган балдардын саны 2345 экени белгилүү болгон. Анын ичинен үй-бүлөнү, балдарды колдоо органдары менен биргеликте мектептерде окууга 1116 бала кайтарылган¹⁰.

---

⁶ Ысык-Көл райондук прокуратурасындагы прокурордун орун басары Чолпонбай Абдылдаевдин Булан институтуна берген маеги, 26-июль, 2018-жыл.

⁷ Манас Аманбаевдин “Мектеп жана жаңы муун” телекөрсөтүүсүндө сүйлөгөн сөзү.

⁸ http://www.gov.kg/?page_id=263

⁹ Билим берүү жана илим министрлигинин Булан институтунун конференциясындагы баяндамасы, 28-август, 2018-жыл.

¹⁰ Гүлшан Абдылдаеванын Булан институтунун конференциясында берген маалыматы, 28-август, 2018-жыл.

Булан институту өткөргөн “Мектеп жашындагы балдардын мектепте билим алуу укугун толук камсыз кылуу боюнча кырдаал: жаңы чакырыктар” аттуу конференциясында мурунку Билим берүү жана илим министри, профессор Каныбек Осмоналиев Билим берүү жана илим министрлиги берген бул маалымат туура эместигин айтып, тактоо керектигин белгилеген. Профессордун болжолунда Кыргызстанда чындыгында 10-15 миң бала ар кандай себептер менен мектепке барышпайт¹¹.

ЮНИСЕФ эл аралык уюму менен ЮНЕСКО статистика институту биргеликте 2012-жылы Кыргызстанда мектепке тартылбаган балдар боюнча изилдөө жүргүзүшкөн. Анда Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча, 2009-жылы 29000 (жыйырма тогуз миң) мектеп жашындагы бала (7 жаштан 15 жашка чейинки) окубай калган деп берилет. Бул жалпы мектеп жашындагы балдардын үч пайызын түзөт. ЮНЕСКО эл аралык уюмунун иликтөөсүнө таянсак, ал Улуттук статистика комитети берген маалыматка дал келбейт, эл аралык уюм 2009-жылы 66418 бала мектепке барган эмес деген тыянак чыгарышкан¹².

Булан институтунун бул баяндамасында мектеп босогосун аттабаган, окуусун таштап салган, диний билим алуу үчүн медресеге кеткен, чет өлкөгө диний илим алуу максатында кеткен жашы жете элек балдардын маселеси жана көйгөйү, себептери камтылат. Диний көз караштагы үй-бүлөлөр эмне себептен балдарын мектепке жибербей жаткандыгы, ата-энелеринин пикири, Билим берүү жана илим министрлигинин, Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлигинин, Ички иштер министрлигинин, Ысык-Көл райондук прокуратурасынын, райондук администрациясынын, имамдар, агартуучулардын ойлорун, сунуштарын жана себептерин анализдеп чыгабыз.

2. Мектепке тартылбай калган балдар: негизги себептер жана жаңы чакырыктар

Кыргызстан Эгемендик алгандан кийин мектепте окуган балдарды каттоо, алар менен иш алып баруу механизмдери солгундады. Союз урап, мурдагыдай идеология жок, Кыргызстан өткөөл мезгилди башынан кечирип жатканда көпчүлүк балдар жакырчылыктан, миграция ж.б. социалдык көйгөйлөрдөн улам мектепке тартылбай калган учурлар арбып баратат. Бирок Кыргызстандын Конституциясына ылайык ар бир бала мектепте билим алууга укуктуу гана эмес, 9-классты бүткөнгө милдетүү. Кыргызстанда Союз тарап, эл кыйналган өткөөл убакта бир да мектеп жабылган эмес, ошол кезде балдар кийгенге кийими жок,

---

¹¹ Каныбек Осмоналиевтин Булан институту өткөргөн конференцияда сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

¹² Всеобщее основное среднее образование к 2015 г. Глобальная инициатива «Дети, не посещающие школу» Исследование по Кыргызстану, 2012 год.

ичкенге тамак-ашы тартыш болуп, ушул сыяктуу себептер менен мектепке тартылбай калган.

Ал эми азыркы учурда Кыргызстандын аймагында канча бала мектепке тартылбай калган? КРнын Билим берүү жана илим министрлигинин расмий маалыматы боюнча 2018-жылдын май айында балдарды каттоо жүргүзүлгөн. Каттоонун негизинде мектепке барбаган балдардын саны 2345 экени аныкталган. Анын ичинен үй-бүлөнү, балдарды колдоо органдары менен биргеликте мектептерге 1116 бала кайтарылган. Демек, жашаган жери боюнча 1229 бала окууга тартылган эмес.

“Алардын ичинен 723 ү - мүмкүнчүлүктөрү чектелген балдар (8 жаштан 18 жашка чейин), жети жаштагы ден соолугуна байланыштуу 128 бала 1-класска барбай калышкан. Ал балдарды өзүбүздүн каттообузга алып, август айынан баштап милдеттүү түрдө жергиликтүү органдар менен бирге иш алып барабыз. Бир маселе, 120 бала үй-бүлөлүк жагдайлар боюнча, ар кандай диний агымдарга кирип кеткен үй-бүлөлөр катталган, алар таптакыр мектепке тартылбай калган деп саналган. Мисалы, 7-8-класска жашы жетип калса да балдар такыр окуган эмес. Бул маселе боюнча укук коргоо органдары, балдар менен иштөө комиссиясы жер-жерлерде иш алып барууда. 258 бала социалдык жана үй-бүлөлүк көйгөйлөрдүн айынан окуудан баш тарткан”, - деп билдирди Билим берүү жана илим министрлигинин башкы адиси Гүлшан Абдылдаева¹³.

“Андан тышкары, мисалы, жылына эки жолу сентябрь-май айларында окуучуларды социалдык паспорттоштуруу жүргүзүлөт. Мындай көрүнүш көпчүлүк учурда республиканын мектептеринде билим алып жаткан 18 312 бала ата-эненин камкордугу жок чоңоюп жаткандыгы менен байланыштуу. Кыргызстандын мектептеринде окуган балдардын 14 410у томолой жетим жана 37449 бала жарым-жартылай жетим, 194 796 бала социалдык жактан корголбогон үй-бүлөдөн, алар окуучулардын жалпы санынын 19 %ын түзөт. Кыргыз Өкмөтүнүн 388-токтомунун негизинде жалаң гана мамлекеттик органдар менен эмес, жарандык секторлор менен дагы иш жүргүзүлүп жатат. Август учетунун негизинде учурда үй-бүлөлөрдө жашаган 2177 бала окууга тартылбай калган деп катталган. Анын ичинен 380 бала дартына байланыштуу мектепке тартылбай калган. 866 бала ар кандай диний агымдарга кирип кеткен. Медресеге барган балдар мектепке тартылбай калган балдардын санын толуктайт. Анткени алар билим тууралуу эч кандай документ албаган балдар. Бул бир эле медреседе окугандар эмес, чиркөө, мечит, ар кандай диний агымга киргендердин саны. Үй-бүлөлүк шартына жараша,

---

¹³ Булан институту өткөргөн “Мектеп жашындагы балдардын мектепте билим алуу укугун толук камсыз кылуу боюнча кырдаал: жаңы чакырыктар” аттуу конференциясында Билим берүү жана илим министрлигинин өкүлү Гүлшан Абдылдаеванын окуган докладынан. 28-август, 2018-жыл.

документтери жок, же болбосо балдарын таштап кеткендердин саны 222 болууда. Учурда жумушка тартылган 709 бала катталган. Жумуш иштеген балдардын себеби алар иштеп ата-энесин, үй-бүлөсүн багып жатышат. Бирок, 2177 баланы Балдар боюнча комиссияга өткөрүп, укук коргоо органдары менен биргеликте иш-чаралар жүргүзүлүп жатат”,- деп билдирди Гүлшан Абдылдаева¹⁴.

2018-2019- окуу жылына карата август айындагы каттоодо, республикадагы орто билим берүү тармактарында 6-7 жаштагы балдардын саны 140 миңден ашык болгон. Мектеп жашындагы 2177 бала ар кандай себептер менен окууга тартылбай калган. Төмөнкү таблицадан Кыргызстандын кайсы аймагында канча бала мектепке тартылбай калганы көрсөтүлгөн.¹⁵

Аймактар	8-18 жашка чейинки окууга тартылбай калган балдардын саны	Оорулуу балдар (мүмкүнчүлүгү чектелген)	Диний агымдарда (медресе, чиркөө, мечит) катталган балдар	Үй-бүлөлүк шартына жараша	Жумушка тартылган балдар
Жалал-Абад облусу	862	124	120	40	173
Ысык-Көл облусу	70	22	23	-	48
Нарын облусу	41	9	49	-	23
Баткен облусу	28	18	93	6	2
Ош облусу	443	88	223	50	200
Талас облусу	272	68	88	30	72
Чүй облусу	445	41	129	96	188
Бишкек шаары	11	5	3	-	3

¹⁴ Г.Абдылдаеванын докладынан, 28-август, 2018-жыл.

¹⁵ Гүлшан Абдылдаеванын докладынан, 28-август, 2018-жыл.

Ош шаары	5	5	40	-	-
Жалпы:	2177	380	866	222	709

Булан институтунун мектепке балдарды тартуу боюнча өткөргөн конференциясына эксперт катары катышкан мурунку Билим берүү жана илим министри, профессор Каныбек Осмоналиев бул маалыматка турмуш жүзүндө мектепке тартылбаган балдардын саны бир кыйла көптүгүн айтып, ЮНИСЕФ 2010-жылы мектепке барбаган балдарды изилдөө жүргүзгөндө 200 миңден ашуун бала мектепке барбайт деген маалыматты мисал кылды”¹⁶. “Азыр Билим берүү жана илим министрлигинин маалыматына таянсак, 2000 эле бала окууга барбайт экен. Анын ичинен дагы 1116 баланы мектепке кайра тартышыптыр, ошондо 700 бала майып экен, 28 бала 1-класска барбай калыптыр, 120 бала үй-бүлөлүк жагдайдан мектепке барбай калышкан экен. Эми үй-бүлөлүк жагдай болгондо ата-энеси жибербегендер. Бирок, менимче бул цифра туура эмес. Менин болжолумда учурда 10-15 миң бала Кыргызстанда чындыгында эле мектепке ар кандай себептер менен барышпайт”, - дейт Каныбек Осмоналиев.¹⁷

“2011-жылы Кыргызстанда 30 миңден ашуун мектеп жашындагы бала билим албай калган. Бул тууралуу ЮНИСЕФ уюмунун Кыргызстанда жүргүзгөн изилдөөсүнүн жыйынтыгында белгилүү болгон. Ошол кездеги КР Президенти Роза Отунбаева бул көрүнүштүн кесепети оор болоорун айтып, тезинен чара көрүүгө чакырган. Билим берүү министрлиги абалды ондоого бардык күчүн үрөй турганын убада кылган. Роза Отунбаева миңдеген баланын окубай калышын "мамлекеттин коопсуздугуна коркунуч" деп баалады. Анын айтымында, 20 жыл мурда калкынын 95 пайызы сабаттуу эсептелген өлкөнүн кыска аралык ичинде мындай деңгээлге түшүп жатышы абдан тынчсыздандырат: “Биз сабатсыз балдардын өтө чоң агымын алып келе жатабыз. Алар кылмышкер болушабы, экстремисттик диндерге өтүп кетишеби? Бул жагы абдан эле кооптондурут. Муну биз кайсы бир жол менен кыскартышыбыз керек”, - дейт Р.Отунбаева.¹⁸

¹⁶ Всеобщее основное среднее образование к 2015 г. Глобальная инициатива «Дети, не посещающие школу» Исследование по Кыргызстану, 2012 год.

¹⁷ Каныбек Осмоналиевтин Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

¹⁸ https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_education_problem/24393417.html?fbclid=IwAR1zs-07C2w-AC1-JP5RFLFO-XL3ujyplLDeBeV5HEPBInE0xrMG3WPZHglU

ЮНИСЕФ эл аралык уюму менен ЮНЕСКО статистика институту биргеликте 2012-жылы Кыргызстанда мектепке тартылбаган балдар боюнча изилдөө жүргүзүшкөн. Анда Улуттук статистика комитетинин маалыматы боюнча 2009-жылы 29000 (жыйырма тогуз миң) мектеп жашындагы бала (7жаштан 15жашка чейинки) окубай калышкан деп берилет. Бул жалпы мектеп жашындагы балдардын үч пайызын түзөт. ЮНЕСКО статистика институтунун иликтөөсүнө таянсак Улуттук статистика берген маалыматка дал келбейт, 2009-жылы 66418 бала мектепке барган эмес деген тыянак чыгарышкан¹⁹.

ЮНИСЕФтин "Мектепке барбаган балдар" дүйнөлүк демилгеси менен ЮНЕСКОнун статистикалык институтунун жүргүзгөн изилдөөсүнүн жыйынтыгында Кыргызстанда 30 миңден ашуун бала мектепке барбай турганы белгилүү болгон. Алардын көпчүлүк бөлүгү Бишкек, Ош сыяктуу ири шаарларда жана өлкөнүн түштүк аймактарындагы тестиерлер менен өспүрүмдөр.²⁰

Ал эми ар кандай диний ишенимге кирип, ошонун негизинде балдарын мектепке жибербеген ата-энелердин саны да жылдан-жылга көбөйүүдө. Бул боюнча Билим берүү жана илим министрлигинин башкы адиси Гүлшан Абдылдаева да айтты: “Бизде беш жыл мурун окууга тартылбай калган балдардын жашоосу оор кырдаалга түшүп, документи жок болуп, же болбосо жумушка тартылып калган балдар мектепке барбаган болсо, азыр бизде ар кандай диний агымдарга кирип кеткен балдардын саны өсүүдө. Анткени мурда медресеге кирип кетти, чиркөөдө же мечитте жашап атат деген балдар жок болчу. Акыркы 2-3 жылдын ичинде ушундай балдар катталууда”²¹.

Диний ишенимге кирип, мектепке барбаган балдар тууралуу Кыргызстан мусулмандарынын Дин башкармалыгынын Аалымдар Кеңешинин төрагасынын орун басары Марс Ибраев: “Мектепке окутууну диний термин менен айтканда парз деп айтабыз, дүйнөлүк, табият илимдерин үйрөнүү бүгүнкү күндүн жаштарына милдеттүү. Муну кандай гана форматта болбосун, мамлекеттик мектептерде окутуш керек. Бүгүн мамлекеттик эмес, жеке мектептер да бар. Ал жерге береби, тил жагына басым жасайбы, же так илимдер жагына басым жасайбы, кандай болсо дагы мамлекеттин, Билим берүү жана илим министрлигинин койгон программалары менен окутушу керек.”²²

---

¹⁹ Всеобщее основное среднее образование к 2015 г. Глобальная инициатива «Дети, не посещающие школу» Исследование по Кыргызстану, 2012 год.

²⁰ https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_education_problem/24393417.html?fbclid=IwAR1zs-07C2w-AC1-JP5RLFO-XL3ujylpLDeBeV5HEPBInE0xrMG3WPZHglU

²¹ Г.Абдылдаеванын Булан институтуна берген маегинен.

²² М.Ибраевдин Булан институтуна берген маегинен.

Билим берүү жана илим министринин орун басары Надира Джусупбекова: “Кыргыз Республикасынын жаранынын ар бир баласына мамлекетибизде жакшы шарттар түзүлүп, билим алууга, укуктарга ээ болуп, бир дагы бала билим албай, окуудан четтетилбеши керек. Биздин республикада кырдаал ар кандай. Көпчүлүк үй-бүлөдөгү ата-энелер жана Кыргызстанда жашап жаткан элдердин балдарына билим берели деген ниеттери бар. Кээ бир гана категориядагы адамдар менен иштөөнүн ар кандай механизмдерин биргеликте чечишибиз керек, жалгыз гана Билим берүү министрлиги бул көйгөй менен күрөшө албайт. Ошондуктан жергиликтүү бийликтин өкүлдөрү, коомдук ишмерлер, башка уюмдар менен биргеликте ушул көйгөйдү чечүүнүн үстүндө иштеп жатабыз. Бир нече категориялар боюнча бизде чаралар көрүлүп жатат²³.

“Өлкөнүн келечеги” коомдук фондунун жетекчиси Жылдыз Дүйшөнова: “2000-жылдан баштап мектепке тартылбай калган балдардын көйгөйлөрү боюнча иштеп келебиз. Мамлекет качан толук жана так маалыматка ээ болсо, ошондо гана туура чечим ала алат. Азыркы учурда андай маалыматка мамлекет, тилекке каршы, ээ эмес. Мектепке, динге байланыштуу себептер менен канча бала барбайт, алар кимдер, себеби кандай, качантан бери, жашы, үй-бүлөсү кандай деген суроолорго жооп жок. Мектепке барбаган балдар көбөйүп жатат деген пикир бар, бирок ким, эмнеге таянып андай пикирди айтып жатат, кечээ канча эле, бүгүн канча, эртең канча болот, динамикасы, тренди кандай деген суроого жооп жок. Алдын алуу боюнча кандай иштер жүргүзүлүп жатат деген дагы суроо бар, ошону талкуулашыбыз керек”²⁴.

2018-2019-окуу жылынын башында КР Билим берүү жана илим министрлигинин расмий билдирүүсүнө таянсак диний агымдарда (медресе, чиркөө, мечит) катталган 866 бала мектепке барбай калган.

3. Орто билим: мыйзамдык нормаларга анализ

Кыргыз Республикасынын Конституциясында, “Билим берүү жөнүндө” мыйзамда жана “Үй-бүлө кодексинде” ар бир бала билим алууга милдеттүү экендиги жазылат. Бул негизги мыйзамдарда балдардын билим алуусу, укуктары, милдеттери жана шарттары жазылган.

Демек, Баш мыйзамдын 45-беренесинде “Ар ким билим алууга укуктуу”, “Негизги жалпы билим алууга милдеттүү”, “Ар ким мамлекеттик билим берүү уюмдарында негизги жалпы

---

²³ Билим берүү жана илим министринин орун басары Надира Джусупбекова Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү 28.08.2018

²⁴ Жылдыз Дүйшөнова “Өлкөнүн келечеги” коомдук фондунун жетекчиси Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү.28.08.2018

жана орто жалпы билимди акысыз алууга укуктуу”, “Мамлекет мектепке чейинки билим берүүдөн баштап негизги жалпы билим берүү мекемелерине чейин ар бир жарандын мамлекеттик, расмий жана эл аралык бир тилди окутуп-үйрөнүүсү үчүн шарт түзөт”, “Мамлекет мамлекеттик, муниципалдык жана менчик окуу жайларын өнүктүрүү үчүн шарт түзөт”, “Мамлекет дене-тарбия жана спортту өнүктүрүү үчүн шарт түзөт”, деп жазылат²⁵. Ал эми “Билим берүү жөнүндөгү” Мыйзамдын 3-беренесиндеги балдардын билим алуу укугунда, “Кыргыз Республикасынын жарандары жынысына, улутуна, тилине, социалдык жана мүлктүк абалына, ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелгенине, ишинин түрүнө жана мүнөзүнө, дин тутуусуна, саясий жана диний ынанымдарына, жашаган жерине жана дагы башка жагдайларга карабастан билим алууга укуктуу жана милдеттүү” деп берилет²⁶. Мыйзамга ылайык, республиканын аймагындагы башка мамлекеттердин жарандары жана жарандыгы жок адамдар да Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык билим алышат. Ушул эле мыйзамдын 4-беренесиндеги билим берүү жаатындагы мамлекеттик саясаттын принциптеринин бири болуп бардык жарандардын сапаттуу билим алуу укуктарынын теңдиги, ар бир жарандын милдеттүү жана акысыз баштапкы, негизги жалпы билим алуусу саналат.

“Билим берүү жөнүндө” мыйзамга ылайык, мектеп окуучуларынын жана ата-энелердин укуктары менен милдеттери да бар. Аны коомчулук, ата-энелер, мугалимдер да көп биле беришпейт”,- дейт мурунку Билим берүү жана илим министри, профессор Ишенгүл Болжурова.

“Балдардын кодексинде бүт нерсе мыйзам чегинде жазылган. Балдардын укугу, билимге укугу, жакшы турмушта жашаганга укугу, ден соолугуна байланыштуу укугу. Үй-бүлөлүк кодексин 59-беренесинде ар бир бала, үй-бүлөдө жашоого, атасын да, энесин да билүүгө, алардан камкордук көрүүгө, алар менен чогуу жашоого укуктуу. Бала өз ата-энесинин колунда тарбияланууга, кызыкчылыктарынын камсыз болушуна, ар тараптуу өсүп-жетилишине, анын адамдык аброюнун урматталышына укуктуу. Эмнегедир мугалимдерибиз, коомчулук дагы ушул укуктук нерселерди билбейбиз”, - дейт профессор И.Болжурова.²⁷

Мыйзамдын 27-беренесине токтолсок, анда ата-энелердин укуктары менен милдеттери даана жазылган. Ага ылайык окутуунун формасын, билим берүү уюмдарынын тибин жана түрүн тандап алууга укуктуу, ошондой эле балага үй-бүлөдө билим берүүгө ата-энелер

²⁵ http://www.gov.kg/?page_id=263

²⁶ <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/1216>

²⁷ Ишенгүл Болжурованын Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

милдеттүү. Баланы окутуунун кайсы гана этабында болбосун, окуусун улантуу үчүн билим берүү уюмдарына жиберүүгө милдеттүү. Ата-энелер өзгөчө учурларда үй-бүлөдө балага жалпы башталгыч, жалпы негизги жана орто жалпы билим берүүгө укуктуу²⁸.

Ата-эне негизги билим алууда балдардын жашоосу, окуусу жана алардын шыгын өөрчүтүү үчүн талаптагыдай шарттарды түзүүгө, алардын дене-боюна жана психикалык саламаттыгына дайыма кам көрүүгө, баланын ар намысын ызааттоого, эмгекти сүйүүгө, мээримдүүлүк жана боорукердик сезимдерин ойготууга, үй-бүлөгө, жашы улууларга, мамлекеттик жана эне тилге, элдик үрп-адаттарга, салттарга ызааттоо менен мамиле жасоого, элдин улуттук, тарыхый, маданий баалуулуктарын урматтоого, тарыхый-маданий мурастарга жана айлана-чөйрөгө аяр мамиле жасоого, Ата мекенди сүйүүгө тарбиялоого милдеттүү. Ошондой эле мектеп менен үзгүлтүксүз кызматташууга, ата-энелер чогулуштарына катышууга, баланы окутуу жана тарбиялоо боюнча педагогдордун сунуштамаларын аткарууга жана колдоого милдеттүү. Ата-энелер билим берүү уюмунун аймагынан сырткары, окуудан тышкары убакта болгон балдардын саламаттыгы жан өмүрү үчүн толук жоопкерчилик тартышат жана баланын жалпы негизги билим алышы боюнча милдеттерин аткарбагандыгы үчүн КР мыйзамдарына ылайык административдик жоопкерчилик тартышат²⁹.

Бирок ушул мыйзамдарга карабастан, балдарын мектепке жибербей, балдарга болгон укуктарды жана милдеттерди ата-энелер толугу менен аткарбай жаткан учурлар кездешүүдө.

Мурунку Билим берүү жана илим министри, профессор Ишенгүл Болжурова: “Ар бир атуул билим алууга укуктуу. Ата-энелер балдарына билим берүүгө милдеттүү. Азыркы тар заманда, көп нерсеге жетпей жатканда ким балага жооп берет? Ата-энелер биринчи жооп берет. Биз көп эле нерсени мамлекет, мектеп жооп берсин деп айтабыз. Конституцияны, мыйзамдарды, балдардын кодексин жакшылап окуп көрөлүчү. Кыргызстанда административдик кодекс деген бар. Бул жерде ата-энелер балдардын укугун бузса эмне кылыш керек, административдик кандай жоопкерчилик тартышы керек дегендин баары жазылган”, - дейт И.Болжурова³⁰.

Кыргыз Билим берүү академиясынын вице-президенти, профессор Советбек Байгазиев диний ишенимден улам балдарын мектепке жибербеген ата-энелер тууралуу оюн билдирди: “Алар диний догмага ишенип алгандар, динге өтө эле берилип кеткендер.

---

²⁸ <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/1216>

²⁹ <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/1216>

³⁰ Ишенгүл Болжурованын Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

Интеллектуалдык, маданий, руханий изденүүлөр менен Кудайды таап алса, ошол диндин тууралыгына изденүү жолдор менен келсе бир жөн. Азыр ошол ата-энелер балдарын да диндин догмасына салып, мектептен бөлүп жатышат. Паранжа жамынган кыздар пайда болду. Муну дагы биз ал өзүнүн жеке иши деп коебуз. Бирок, чындыгында, чет өлкөлүк миссиялар атайын ошол кызды кийинтип, күйөөсүн колго алып, ошону өрнөк катары, жарнама катары, эл билсин, көрсүн, ушуга тартылсын деген максат менен атайын көчөлөрдөн бастырып, пайдаланып жатышат.³¹

Учурда ата-энелик жоопкерчиликти сезбей, балдарын мектепке жибербегендердин саны арбын. Албетте, алардын ар кандай шылтоолору бар. Бирок, ошентсе да билимсиз коом коркунучтуу экенин, баланын билимсиз болушуна ата-эне жоопкер экенин ар бир жаран билүүсү зарыл.

4. Баланын билим алышына мамлекет дагы, ата-энелер дагы милдеттүү

Мурун окууга тартылбай калган балдар үчүн билим берүү уюмдары гана жооп берсе, Өкмөттүн 2017-жылдын 19-июнундагы №388 токтому менен жоопкерчилик жергиликтүү органдарга, Ички иштер министрлигине, Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлигине, Саламаттык сактоо министрлигине да жүктөлгөн³².

“Мурун балдардын билим алышына №667 токтомдун негизинде жергиликтүү бийлик менен билим берүү тармагы гана жооптуу болчу. Азыр билим берүү тармагы мектепке келген балдарга гана жооп берет. Ал эми балдарды мектепке тартуу ишин эң биринчи жергиликтүү бийлик жүргүзүшү керек. Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлиги, Ички иштер министрлиги дагы бул ишти аткарууга тийиш”, - деп белгилейт Билим берүү жана илим министрлигинин башкы адиси Гүлшан Абдылдаева³³.

Ысык-Көл райондук Социалдык өнүгүү башкармалыгынын үй-бүлө жана балдарды коргоо бөлүмүнүн башчысы Анара Темиралиеванын айтымында, азыр ата-энелер балдарын ойлобойт. Андыктан ата-энелердин жоопкерчилигин күчөтүп, мыйзамдарга өзгөртүүлөрдү киргизүү зарыл³⁴.

---

³¹ Булан институтунун ЭлТР телеканалындагы “Мектеп жана жаңы муун” программасында Советбек Байгазиевтин сүйлөгөн сөзү.

³² <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-kg/100076>

³³ Гүлшан Абдылдаеванын Булан институтунун конференциясында берген маалыматы, 28-август, 2018-жыл.

³⁴ Анара Темиралиеванын Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

Мурдагы Билим берүү жана илим министри, профессор Ишенгүл Болжурова балдардын билим алышына Билим берүү жана илим министрлиги, айыл өкмөттөр жооптуу деген ой туура эмес экендигин айтып, биринчиден ата-энелер жооптуу экендигин баса белгиледи.

“Эмне үчүн балдарыбыз билимдүү болуш керек? Алар кул болбой, жашоодо артта калбай, бир кесиптин ээси болушу керек. Азыр Америкага же Европага барып келиш бат эле. Бирок, ал жакта балдарыбыз короо шыпыргыч болуп калабы же теңтаймаш адистерден болобу? Балдарыбыздын өзүнө жарашыктуу, 21-кылымга ылайык билим беришибиз керек. Ар бир ата-эне өз баласынын келечегин ойлош керек. Эртең ушул балам билимсиз болуп, үйдө отуруп калса, өзүн-өзү бага алабы, азыркы заманда, келечекте ордун таба алабы деген суроолорду коюшубуз керек. Балага билим берүүдө биринчиден ата-эненин жоопкерчилиги болуш керек, андан кийинки жоопкерчилик - жамаатта. Ата-энелердин жоопкерчилигин карабасак кээ бири балдарды мектепке жибербей, кара жумушка иштетип коюшат”, - дейт Ишенгүл Болжурова³⁵.

“Боорукер” балдарды коргоо борборунун кызматкери Кумар Эргешова мектепке балдарын жибербеген ата-энелер тууралуу төмөндөгү оюн билдирди: “Ата-энелерге түшүндүрүү иштерин көп жүргүзүш керек. Мисалы, 2000-жылдары базарда иштеген балдар көп болчу. Азыр ага салыштырмалуу азайып калды. Ата-энелер жаш бала таап келген акчага көнүп алат экен. Анан ал иштебей калса биздин оокатыбыз жүрбөй, күн көрбөй калабызбы деген ой менен мектепке балдарын жибербей койгон учурлар көп болгон. Ошондо биз жергиликтүү бийлик, ата-энелер менен түшүндүрүү иштерин үзгүлтүксүз тынбай жүргүздүк. Иштеген баланын да өзүнүн канча саат иштеш керек деген ченемдери бар. Ошону айтып, далилдеп жүрүп, азайып калды. Учурда биздин өлкөбүзгө чоң кедергисин тийгизе турган көйгөй пайда болуптур. Бул маселени жалпы коомчулук чечишибиз керек. Себеби, баш Мыйзамда биз светтик өлкөбүз деп айтылган. Жалгыз адам, жалгыз айыл маселени чече албайт. Муну жалпыбыз, түшүндүрүү иштери аркылуу гана чечебиз. Бул жерде ата-энелер балдарын мектепке жиберүүдөн баш тартып, ыктыярдуу түрдө баласын караңгылыкка, көргө түртүп жатат. Бул нерсенин үстүндө иштешибиз керек.”³⁶

КРнын эмгек сиңирген мугалими, педагогика илимдеринин доктору, профессор Жанкороз Каниметов, мектепте билим албаган балдарга ким жоопкер экендигин айтып берди: “Билим албай калуу бул чоң коркунуч. Билим албай калган бир адам канча адамды бузат? Билимсиз өлкөдө жашоо татаал. Бүгүн билимдүү адам гана жакшы жашай алат. Билимдүү өлкөдө

---

³⁵ Ишенгүл Болжурованын Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

³⁶ К.Эргешованын ЭлТР телеканалындагы “Мектеп жана жаңы муун” программасында сүйлөгөн сөзү.

өнүгүү болот. Ысык-Көлдөгү мектепке келбей калган балдар сыяктуулар Кыргызстандын көп жерлеринде бар. Паранжа жамынып, балдарын сабакка жибербегендерди көрүп атабыз. Булар кантип жашап жатат, каражатты аларга ким берип атат? Бир жерде аларды каржылоочу булак бар да. Биз ошону буусак, тезирээк көйгөйдөн арылабыз. Экинчиси, бул түшүндүрүү иштери. 9-класска чейин окутуу милдеттүү түрдө болгондон кийин, мектепке балдарын жибербеген ата-энелерди жоопко тартыш керек. Башка жолубуз жок. Эгерде мектепке жибербеген 10-15 ата-энени жоопко тартса, башкаларга сабак болот. Мектепке бербей коюш чоң көйгөй. Мектепке барбасаң, өзүңдүн үйүңө барып окутам деген бул көйгөйдү чечүү жолу эмес. Бала мектепке келип тарбия, билим алышы керек³⁷.

Ар бир ата-эне бала тарбиялоодо өз милдеттерин билиши зарыл. Тилекке каршы, учурда ата-энелер балдардын укугу тууралуу мыйзамдарды толук биле беришпейт.

5. Жаңы чакырык: Диний агымга берилген ата-энелер мектепке каршы

Учурда диний агымга берилген ата-энелер балдарын мектепке жибербей койгону аз келгенсип, мектепке каршы экендигин айткан фактылар бар. Булан институтунун кызматкерлери Ысык-Көл облусунда диний ишенимге кирип, балдарын мектепте окутпай койгон үй-бүлө мүчөлөрү менен жолугушуп, алардын себебин иликтеп келишти. Негизи эле диний түшүнүктөн улам балдарын мектепке жибербей койгон үй-бүлөлөр тууралуу атайын адистер Булан институтуна өз пикирлерин билдиришти. КР Ички иштер министрлигинин өкүлү Манас Аманбаев дин жаатындагы ушундай көйгөйлөргө токтолуп, бардык нерсени мыйзам чегинде, мыйзамда көрсөтүлгөн эреже, тартип менен түшүндүрүшүбүз керек дейт.

“Балдарын мектепке бербей жаткан ата-энелердин көбү Билим берүү жөнүндө, Дин тутуу эркиндиги жөнүндө мыйзамдарда ата-эне милдеттүү түрдө баласын окутуш керек деген тартип, эреже бар экенин билишпейт. Ошол эле мыйзамда көрсөтүлүп турат “Жалпы орто билим алуу, бул милдеттүү” деп, бирок медреседе билим алуу милдеттүү деп эч бир мыйзамда көрсөтүлгөн эмес”, -дейт М.Аманбаев³⁸.

Ысык-Көл облусунда балдарын мектепке жибербей, маселе жараткан үй-бүлөлөрдө жалпысынан мектеп жашындагы сегиз бала мектептен билим алууну токтотуп коюшкан.

Ысык-Көл районуна караштуу Темир айылынын Эркин Керимгазиев атындагы орто мектебинин директору Бактыгүл Кыштообаеванын айтуусунда мурунку өзүнүн окуучусу

---

³⁷ Ж.Каниметовдун ЭлТР телеканалындагы “Мектеп жана жаңы муун” программасында сүйлөгөн сөзү.

³⁸ М.Аманбаевдин ЭлТР телеканалындагы “Мектеп жана жаңы муун” телекөрсөтүүсүндө сүйлөгөн сөзү.

Жунушов Саламат азыр динге берилип, балдарын мектептен чыгарып алган. Буга чейин бул үй-бүлө менен акимчилик, соцпедагогтор, социалдык өнүгүү бөлүмүнүн, билим берүү башкармалыгынын, айыл өкмөтүнүн өкүлдөрү, айыл аксакалдары, айылдык кеңештин депутаттары, имамдар менен бирге иш жүргүзүп келишкен.

“Балдарын мектепке жибербей, маселе жараткан Жунушов Саламаттын үй-бүлөсү. Алар төрт баласын мектептен окутпай, чыгарып алышкан. Улуу кызы Көкөева Фатима 2001-жылы туулган, мектепте 4-класска чейин гана окуган. Алган билими аябай жакшы болуп, жалаң “төрт” жана “беш” деген баалар менен окуп, мактоо баракчалары менен да сыйланган окуучу болчу. Андан кийинки баласы Көкөев Абас 2003-жылы туулган, ал 1-классты эле бүттү. Бул окуучу мектепке келбей калганда биз үйүнө барсак, ата-энеси Бангладешке диний окууга жибергендигин айтып, башка суроолорубузга так жооп бербей коюшкан. Азыр 2007-жылы туулган баласы Көкөев Исмаил 3-класста болмок, ал эми 2010-жылы туулган Көкөев Абдурахман 1-класска кирмек. Бул үй-бүлөнүн атасы Жунушов Саламат убагында мектепте абдан жакшы окуган окуучулардын бири болгон. Бирок, акыркы күндөрү динге катуу берилип кетти. Мына ошол берилип кеткендин натыйжасында балдарын билимсиз кылып жатат. Билим берүү, социалдык өнүгүү бөлүмдөрүнүн өкүлдөрү менен барып, балдарына өзүнүн үйүнөн билим берүүгө жардам беребиз деп сунуштадык. Бирок, ага дагы макул болгон жок. “Үйдө өздөрүнүн китептери бар, сүрөт тартышат, балдарым математиканы, кыргыз тилинде сүйлөгөндү, жазганды, окуганды билсе эле болду” дейт. Эгерде балдарын мектепке алып келсе, аларга мектептин эшиги ар дайым ачык жана балдарга биз жакындан жардам беребиз. Эгер мүмкүнчүлүгү болбой, такыр эле мектепке келгиси келбесе, биз райондук Билим берүү бөлүмү менен сүйлөшүп, үйдөн окутканга да жардам беребиз. Балдарга билим берүү бул биздин милдетибиз, аларды окутуп 9-класстын күбөлүгүн алып берүү да биздин жоопкерчилигибиз”, - дейт мектеп директору Б.Кыштообаева³⁹.

Ал эми Ысык-Көл районунун акими Данир Иманалиевдин айтуусунда район боюнча ар кандай диний агымдарга кирип, балдарын окууга жибербеген бир нече үй-бүлөлөр бар.

“Тилекке каршы, диний агымдар көп, мамлекеттик органдар, жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу уюмдары тарабынан бул маселеге тийиштүү деңгээлде көңүл бурбай келишкен. Ошонун кесепетинен ушундай маселелер келип чыккан. Былтыртан баштап мамлекеттик деңгээлде бул маселеге киришип жатабыз. Аны жөнгө салууда эч кандай чочулабай эле киришүүбүз керек. Менин оюмча, ар бир аймактагы, райондогу Балдар менен иштеген

---

³⁹ Бактыгүл Кыштообаеванын Булан институтуна берген маеги, 18-июль, 2018-жыл.

комиссиялар, социалдык кызматкерлер өз ишин так аткарышса, прокуратура, сот, милиция органдары жана биз жөнгө салсак болот”, - дейт Данир Иманалиев⁴⁰.

Ысык-Көл районунун акиминин орун басары Муканбаева Салтанат диний агымдан улам мектепке барбай калган балдар тууралуу буларды айтып берди: “Ысык-Көл районундагы Йакын Инкар диний агымына кирген үй-бүлөлөргө айылдардын соцкызматкерлери, мектеп директорлору, аксакалдар кеңешинин жетекчилери, айылдын депутаттары, активисттери болуп, 15-20 кишиден түзүлгөн комиссия барып, көп ирет түшүндүрүү иштерин жүргүздүк. “Балдарыңарды мектепке бергиле, намаз окуганыңарга жана диний көз караштарыңарга эч кандай каршылыгыбыз жок, бир гана балдарыңарды мектептен окуткула, анткени Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндө мыйзамынын 16-беренеси боюнча мыйзам бузулуп жатат” деп айттык. Аталган беренедө башталгыч жана орто билим алуу керек деген бар. Ошол себептен мыйзам бузулду, жок дегенде тогуз жылдык билим, күбөлүк алганга чейин окуткула дедик. Бирок алар каршылык көргөзүштү. Арадан бир-эки жыл өткөндөн кийин буларга түшүндүрүү мүмкүн эместигин билдик. Анткени имамдарды, молдолорду да алып келдик, буга чейин Муфтият да түшүндүрүү иштерин жүргүзүшкөн экен. Алар дагы колунан келген аракетин жумшап, сөзсүз түрдө баланы окутуш керектигин айтып кетишиптир. Бирок, алар кеткенден кийин деле балдарын мектепке жибербей коюшкан. Балдар боюнча комиссия да бар, ал комиссияга тиешелүү мекемелердин адистери кирет. Мына ушул комиссияда да карадык, ата-энесине административдик айып салдык. Ал айыптын суммасы кичине экен, болгону 500 сом. Эч кандай натыйжа чыкпагандан кийин, биз сотко бердик.⁴¹

Балдарын мектептен окутканга каршы болгон ата-энелердин бири Ысык-Көл облусундагы Темир айылында 1971-жылы туулган, Ананьев айылында жашаган Жыргалбек Асанбеков жана анын жубайы Бактыгүл Абдрахманова. Бул үй-бүлөнүн үч кызы 2011-жылдан бери мектепке барбай калышкан. Улуу кызы 5-класска чейин окуган, 17 жашка толгондо турмушка берип коюшкан. Азыр 19 жашка чыгып, бир кыздын энеси болгон. Кийинки кызын 4-класска чейин окуткан, азыр 17 жашта. Кичүү кызы 14тө, мектепке такыр барган эмес. Ал тургай төрөлгөндө берилген ысымдарын да арабча аттарга алмаштырып алышкан. Булан институтунун кызматкерлерине берген маегинде бул үй-бүлөнүн атасы, учурда темир тордо отурган Жыргалбек Асанбеков эмне себептен кыздарын мектепке жибербей

---

⁴⁰ Ысык-Көл районунун акими Данир Иманалиевдин Булан институтуна берген маеги, 17-июль, 2018-жыл.

⁴¹ Ысык-Көл облусуна караштуу Ысык-Көл районунун акиминин орун басары Салтанат Муканбаеванын Булан институтуна берген маеги, 18-июль, 2018-ж.

койгондугун төмөндөгүдөй түшүндүрдү: “Исламда баланын тили чыккандан кийин кыйноо жок деп айтылат. Кыз баланын орду өзүнчө, эркек баланын орду өзүнчө. Эч качан кыз менен бала тогуз жашка чыккандан кийин, бир тууган болсо да бир бөлмөдө болбошу керек. Келинчегим өзү мугалим, кыздарыбызды үйдөн окутканбыз. Кыздардын жүзүн башка эркектерге көрсөтпөш керек”⁴².

Ал эми жубайы Бактыгүл Абдрахманова жогорку окуу жайды аяктаган мугалим. Ал мектепте алты жыл агартуучу болуп эмгектенген. Б.Абдрахманова Булан институтунун кызматкерлерине буларды айтты: “Конституцияны мен да билем, ал эми Аллахтын менин динимди силер кабыл алгыла деген өкүмү бар. Исламды биз кабыл алдык, исламча жашагым келип жатат деп түшүнүк кагаздарга жаздым. Эми мен дагы президенттен, жогорку жактагылардан талап кылгым келет, эмне үчүн алар бизге исламдык мектептерди ачып беришпейт? Мен ислам мектептерди көргөн жокмун. Медреселерде 9-класстан кийин эле кабыл алабыз деп жатышат. А эмне үчүн мектеп курагындагы кичинекей балдарга медресе ачпайт? Мен мектепке эмнеге жибербей жатам... Анткени Курани Карим бул Аллахтын сөзү. Бул деген адамдын сөзү эмес. Ал жерде жазылып турат: Мусулман аялдар башка эркектерге өзүн көрсөтпөсүн деп. Эгерде мен мектепке балдарымды жиберсем, ачык болуп кыздарым ошол жердеги эркек балдар менен отуруп окуйт. Ал жерде мусулман балдар окубайт экен, ошондуктан кыздарым мусулман балдары жок болгондуктан башкалар менен аралашып окуй алышпайт”, - дейт Бактыгүл Абдрахманова⁴³.

Б.Абдрахманова кыздарынын атасы Жыргалбек Асанбеков учурда балдарын мектепке жибербей, алардын укугун бузгандыгы үчүн камалып, жазасын алып жатканы Алланын сыноосу деп гана түшүндүрдү. Канча жолу жаза алса да эч качан балдарын мектепке жибербесин да баса белгиледи.

Бул үй-бүлөгө ошол айылдын имамы да барып, бир нече жолу түшүндүрүү иштерин жүргүзгөн. Мухаммед пайгамбарыбыздын билим алыш керек деген сөзүн да айткан. Ал хадис туура экендигин, билим алыш керек деп ал курандагы илимди айткандыгын, мектеп бул билим, Куранда болсо илим деп гана жооп беришкен бул үй-бүлө.

Ал эми Ж.Асанбеков кыздарын сентябрь айынан баштап мектепке жиберем деген тил кат жазып берген. Бирок ага карабастан Булан институтунун кызматкерлерине мамлекет мусулман мектеп ачагандан кийин кыздарын мектепке жибербей турганын билдирди.

---

⁴² Жыргалбек Асанбековдун Булан институтуна берген маеги, 18-июль, 2018-жыл.

⁴³ Бактыгүл Абдрахманованын Булан институтуна берген маеги, 17-июль, 2018-жыл.

Диний агымга берилген үй-бүлөлөрдүн дагы бири Ысык-Көл районундагы Темир айылынын тургуну Жунушов Саламаттын үй-бүлөсү. Ал 2012-жылдан бери мектеп жашындагы балдарын мектептен окутпай келет. Эмнеге балдарын мектепке жибербей келгендигинин себептерин мындай деп түшүндүрдү: “Биз карманган динде эч кандай өзгөчөлүк жок. Жөнөкөй гана мусулманбыз. Бул жашоонун эң негизгиси Алла Тааланы тааныш. Башка адамдарга жамандык кылыштан алыспыз. Өкмөткө деле зыяныбыз, каршылыгыбыз, нааразычылыгыбыз жок. Бул дүйнөгө Алла Тааланын өкүмдөрүн аткарыш үчүн келгенбиз. Колубуздан келишинче табияттын жолу менен жүрүшүнө аракет кылып, үйдөн окуталы дегенбиз. Жазганды, окуганды билишет. Балдарым эми окушат.”⁴⁴.

Жунушовдун улуу баласы Абас Бангладештин Дакка шаарына барып үч жылдай окуп келген. Ал жактан бүткүл дүйнө жүзүнөн келген балдар менен куранды, каарылыкты тереңинен окуп, англис, кытай, дунган тилдерин ошол жактан үйрөнгөнүн айтат. Бирок визанын убактысы бүтүп калгандыгына байланыштуу окуусун бүтпөй келе берген. Ал жакка аны атасы алып барган.

“Баламдын медресеге барып окуйм деген ою бар. Бирок ортодон бир нече убакыт окууга барбай калган, азыр ошого кичине таасирленип жатат. Мурун Ат-Башыдагы медреседе бир жылдай окуган. Каникул учурунда шаардагы түрк медреселерден окуп келди”, - дейт атасы С. Жунушов⁴⁵.

Ал эми жубайы Гүлкайыр Деркенбаева дин багытында өз каалоосу менен, намазды кызы төрөлгөндөн бери окуп жүргөндүгүн айтат.

“Кызым менен баламды мектептен окутпай чыгарып алганбыз. Кызымды 3-класска чейин мектептен, андан кийин медреседен окутканбыз. Азыр болсо үйдө. Уулум 1-классты окуган, кийин тогуз жашында Бангладешке кетип 11ге чыкканда келген. Балдарымдын баары мектепке барган жок, бирок окуганды билишет”, - дейт Деркенбаева⁴⁶.

Бул үй-бүлөгө мамлекеттик кызматкерлер тарабынан түшүндүрүү иштери арбын жүргүзүлгөн. Анын натыйжасында ата-энеси балдарын мектепке жибербиз деген түшүнүк кат жазып беришкен, бирок убадаларын аткарышкан эмес.

Мурат Малиевдин эки баласы апрель айынан тарта мектепке бара башташкан. Биринчи баласы Осмонкулов Абду Хадис 4-класста окуй турган бала. Аны түз алып барып 4-класска

---

⁴⁴ Саламат Жунушовтун Булан институтуна берген маеги, 18-июль, 2018-жыл.

⁴⁵ С.Жунушовдун Булан институтуна берген маеги, 18-июль, 2018-жыл.

⁴⁶ Гүлкайыр Деркенбаеванын Булан институтуна берген маеги, 17-июль, 2018-жыл.

отургузуп окутушкан жок. Анткени ал тамга тааныбайт. Ошол себептен 2-класста окуп жатат. Экинчи баласы Осмонкулов Рамазан 2009-жылы туулган, ал баласын такыр эле окутушкан эмес, тамганы да тааныбай калган. Осмонкулов Нурахмат беш жашта. Осмонкулова Аминага бир жаш беш ай болду. Эмне себептен балдарын мектепке жибербей келгенин ал мындай деп түшүндүрөт: “Менин төрт балам бар, алардын үчөө уул, бирөө кыз. Балдарды үйдөн окуталы дегенбиз. Мектептен окутканда эркек балдар менен кыз балдар чогуу отуруп, бузукулук болуп калат. Алла Таала аялзаттын даражасын өтө бийик кылган. Ошондуктан аялзатын сыйлаш керек. Эгер кыз бала эркектер менен чогуу жүрө берсе, эркектер сыйлабай калат. Ар бир кыз эне болот, ошол эне балдарына туура тарбия берип, ыймандуу жана жакшы адам болуш үчүн эне өзү таза болуш керек. Канчалык эркектер менен аз байланыш болсо, ошончо таза болот. Эркектер кыздарга көп аралашпаса, аларды сыйлаганга жакшы мүмкүнчүлүк болот”, - дейт М.Малиев⁴⁷.

Малиевдин талабы кыз бала менен эркек баланы өзүнчө отургузуу жана намаздарына тоскоол болбоо. Азыр анын эки баласы кичинекей, айткан талаптары аткарылганда гана балдарын мектептен окутат.

Булан институтунун кызматкерлери диний агымга берилип, балдарын мектепке жибербеген үй-бүлөлөр менен жолугушууда балдардын көз карашынан алардын коомчулукка аралашкысы келээрин, мектепте окууга кызыгуусу бар экенин билсе болоорун баамдадык. Балдарга уюлдук телефонду көрсөткөнүбүздө көздөрү жайнап, кызыкканын жашыра алышкан жок...

Аалымдар Кеңешинин мүчөсү Абдиманнап Масалиев: “Йакын Инкар агымы ошол Таблигый жамааттан, дааватчылардан бөлүнүп чыккан. Булар пайгамбарыбыз кандай жашаса ошондой жашайбыз деген максатты алдыга коюшкан. Аларда өнүгүү деген жок. “Дин өнүгүш үчүн паспорттун кереги жок, кагаз менен дин өнүкпөйт”, деген эски түшүнүктөр менен жашап келишет. Сыналгы да көрүшпөйт. Мен аларга түшүндүрүүгө аракет кылдым, бирок эч түшүнүшпөйт. Аша чапкан түшүнүк менен динди кабыл алып алышкан. Мамлекетке, Муфтиятка да баш ийбегендиги үчүн аларга тыюу салынган. Корко турган нерсе булар элди, балдарды сабатсыздыкка алып баргандыгы. Же дин жагынан сабаты жок, же светтик, заманбап илимдерден сабаты жок болуп, өздөрү менен өздөрү чачтарын өстүрүп, көчөмө-көчө кыдырып жүрө беришет. Аларга убагында Муфтият да каршылыгын билдирген. Буларды жолго салуу боюнча иштер акырындык менен

---

⁴⁷ Мурат Малиевдин Булан институтуна берген маеги, 17-июль, 2018-жыл.

мечиттерде имамдар тарабынан жүргүзүлүп жатат. Бирок, көбөйүп кетип жатканын мен көргөнүм жок. Тескерисинче азыр азайып жатат”-деди⁴⁸.

Ысык-Көл райондук Билим берүү башкармалыгынын тарбиялык иштери боюнча адиси Аида Жусупбекова буларды айтты: “Бул үй-бүлөлөр диний көз караштын катуу күчүнө киргенине 5-6-жыл болуп калды. Буга чейин деле сабакка келбеген балдар бар болчу, бирок мынчалык деңгээлде эмес эле. Ар кандай себептер менен, мисалы аз камсыз болгон үй-бүлөлөр болчу. Башында бул үй-бүлөлөр менен биз өз алдынча иш жүргүзүп баштаганбыз. Алыбыз жетпей калгандан кийин тиешелүү органдарга кайрылганга туура келди. Прокуратурага, Ички иштер министрлигине, Коопсуздук кызматына кайрылган учурларыбыз болду. Бизди ойлондурганы, жыл сайын сентябрга чейин канча бала диний көз караштан улам мектепке келбей турганын билбейбиз. Себеби, алардын мектеп жашына жете элек балдары да бар. Балдардын арасында көбү мурун мектепте окуп жүрүп эле кийин окубай калгандары бар. Буга, албетте, үй-бүлөсүнүн таасири болуп жатат. “Балабызга кандай билим керек болсо, аны биз үйдөн эле беребиз” деп жооп беришет. Биз колдон келген бардык аракеттерди көрдүк, акыры алардан жыйынтык чыкпаганда, эмне кылаарыбызды билбей, райондук, мамлекеттик администрациянын алдындагы Балдар менен иштөө комиссиясына кайрылганбыз. Комиссиянын чечими менен социалдык өнүгүү башкармалыгы менен бирге сотко кайрылуу чечими чыккан. Башында биз аларга кайрылган учурларда түшүнүү менен кабыл алышчу, агрессивдүү деле болушчу эмес, бирок үйлөрүнө киргизгиси келчү эмес, ар кандай шылтоолор менен жолугуудан качышчу⁴⁹.

Йакын Инкар диний агымына кирген үй-бүлөлөрдүн коомго эң негизги коркунучу - элди билимсиздикке, караңгылыкка үндөп жаткандыгы ачык көрүнүп турат. Ошондон улам бул диний агым Кыргызстанда тыюу салынган диний агымдардын бири болуп саналат.

6. Баласын мектепке жибербеген атаны соттоо менен маселе чечилеби?

Кыргыз Билим берүү академиясынын вице-президенти Алмазбек Токтомаматов Булан институтунун “Мектеп жашындагы балдардын мектепте билим алуу укугун толук камсыз кылуу боюнча кырдаал: жаңы чакырыктар” аттуу конференциясында учурдагы көйгөйдү чечүүдөгү негизги үч маселеге токтолуп, өз пикирин билдирди: “Биринчиси, дегеле

---

⁴⁸ Аалымдар Кеңешинин мүчөсү Абдиманнап Масалиевдин Булан институтуна берген маегинен, 18-октябрь, 2018-жыл.

⁴⁹ Аида Жусупбекованын Булан институтуна берген маеги, 18-июль, 2018-жыл.

дүйнөдө бир маселе чечилиш керек болсо, аны чогуу-чаран талкуулашыбыз керек. Эң негизгиси пикирлер ачык айтылып, бардыгын салмактап чечим чыгарыш керек. Экинчиси, балдарын мектепке жибербей койгондугунун себеби эркек бала менен кыз баланын эки башка отурушу элеби, же мектептеги даараткана маселесиби, же башкабы? Бул жерде маселе көп. Үчүнчүсү, түрмөгө биз Кыргызстан боюнча диний агымга киргендердин баардыгын камабайбыз. Башында 3-4 кишини камаш керек. Мыйзамды сактагыбыз келеби? Башында мындай агымга кирип, балдарын мектепке жибербегендерди камагандан кийин ордуна келе баштайт. Мындай учурда мамлекет кайсалдабай өзүнүн саясатын катуу жүргүзүшү керек⁵⁰.

А.Токтомаматовдун айтымында маселени чечүү үчүн күздөн баштап Кыргызстан боюнча диний агымдан улам мектепке барбай калган балдардын эсебин алып, бир квартал ичинде маалымат кампаниясын өткөрүп, дагы кайсы жерде ушундай ата-энелер бар экендигин аныктап, мектепке эмне үчүн жибербейт, жибереби же жибербейби билип, жибербесе кылмыш ишин козгош керек дейт. Ошентип бул иш системалуу болуп кетсе маселени чечкенге жол ачылат.

“Биз маселени аларды түрмөгө камап коюу менен чечпейбиз. Албетте, ошол адамдардын пикирин угалы, бирок пикирин угуп отура бербей, азыр ишти баштап кое берели. Иштин жүрүшүндө балким кыз бала менен эркек баланы өзүнчө окутуу, мүмкүн кийимдердин да маселеси чечилет. Мектептин өзүнүн саясаты бар, аны дагы бекем кармашыбыз керек. Мечитке чолок шым, майка кийип барсаң киргизбейт да. Эмне үчүн мечиттин эрежеси болуш керек да, мектептин эрежеси болбош керек? Бардык жерде мамлекеттин өзүнүн мыйзамы бар, аны бузбаш үчүн мыйзамды милдеттүү түрдө сакташ керек”, - деп баса белгиледи Токтомаматов⁵¹.

КРнын эмгек сиңирген мугалими, педагогика илимдеринин доктору, профессор Жанкороз Каниметов: “Билимсиз адам бул -коркунучтуу адам. Азыр билимсиз жашаш өтө оор. Мен дагы мусулманмын. Мусулман болуу бул абдан чоң нерсе, сыймык, бирок анын дагы жолдору бар. Классикалык динди коргоп, сакташыбыз керек. Бүгүн 21-кылымда жашап жатабыз, Кыргызстанды демократиялык мамлекет деп бүткүл дүйнө тааныды. Кыргызстанда айрым ата-энелер кара кийинип, баласын окутпайм деп отурушат. Бул эмне деген шумдук? Бул эртең мамлекетке чоң зыян алып келет. Өкмөт, прокуратура, билим берүү тармагы болобу, андай терс көрүнүштөрдүн түбүн кармап кесиши керек. Аларга

---

⁵⁰ Алмазбек Токтомаматовдун Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

⁵¹ А.Токтомаматовдун Булан институтуна берген маеги, 28-август, 2018-жыл.

барып жалынып отурбаш керек, бизде мыйзам деген бар. Балдарды милдеттүү түрдө 9-класска чейин окутуш керек”⁵².

КРнын Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиясынын талдоо бөлүмүнүн башкы адиси Замир Турсунбеков: “Диний агымга кирип, балдарын мектепке жибербей жаткан ата-энелерди түрмөгө отургузуп коюу менен маселе чечилбейт. Билим берүү жана илим министрлигинин өкүлү 866 окуучу кайсы бир диний идеологиянын, жамааттардын себебинен мектепке барбай жатышат деп билдирди. Мына ушул министрликке тапшырма берип, ошол идеологияларды аныкташ керек. “Йакын Инкар”, “Хизб-ут-Тахрир”, салафиттикпи же башка жамааттарбы? Андыктан Аалымдар кеңешине, Муфтиятка ошол идеология менен күрөшүү жаатында сунуш бериш керек. Бул жамааттар эмне себептен чыгып жатат, биздин коомго жана келечекке катуу сокку бере турган же артка тарта турган нерселери болсо, ал жамааттардын же кыймылдардын биздин коомдо иштешине же ишмердүүлүк жүргүзүүсүнө бөгөт коюш керек”, -дейт З.Турсунбеков⁵³.

Мурунку Билим берүү жана илим министри, профессор Каныбек Осмоналиев: “Күч колдонуу дегенде эле камап же болбосо катуу айтуу дегенди түшүнбөш керек. Ички иштер министрлигинин, жалпы эле прокуратуранын иштерине абдан ыраазымын. Булар көрүнүктүү натыйжалар менен гана күрөшүшөт. А себептер менен ким күрөшөт? Ата-энеден баштап өзүбүз, Билим берүү, Маданият министрлиги, Дин агенттиги да күрөшүүсү зарыл. Менимче, бул үч мекемеде бир дагы байланыш жок. Ар ким өзүнүн оокатын кылып, милицияга түртө салат. Азыр 100гө жакын медресе, тогуз Ислам институту, бир Ислам университет бар. Булардын бардыгын бириктирсе, Кыргызстанга бир-эки эле медресе, бир университет боло турган. Окуу жай деген эмне? Окуу жай деген бул материалдык-техникалык базасынын, заманбап бүгүнкү талапка туура келе турган аалымдардын, мударистердин болушу. Дүйнөлүк алдыңкы мамлекеттер бул көйгөйдү кантип чечип жатат? Биринчиден, катуу тартипти орнотуп, бөгөт коюу жолдору менен чечип жатат. Бизде дин эркиндиги бар, бирок дин ээнбаштыгы он эсе, миң эсе көбөйүп кетти. Биринчиден айтаарым, 9-классты бүткөнгө чейин ата-эне баласын медресеге бердиби, дароо аны сотко бериш керек. Ата-эне жооп бериш керек, бул Конституцияда, Үй-бүлөлүк кодексте, Билим берүү мыйзамында дагы жазылган. Медреселердин секулярдык, светтик билимди берем дегенине мен ишенбейм. Ал колунан келбейт. Менимче ошол Билим берүү жана илим министрлигинин алдында Германия, Түркия, Японияга окшоштуруп атайын диний жалпы билим берүү башкармалыгын ачыш керек. Мектептерде дүйнөлүк диндердин маданиятын,

---

⁵² Жанкороз Каниметовдун Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

⁵³ Замир Турсунбековдун Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

тарыхын окутуш керек. Диндин өзүн мектептен окутпаш керек. Азыр ушуга аракет кылып жатышат. Мына бара-бара биринчи баш багып алып, андан кийин төргө өтүп кеткендей болуп жатышат. Биздеги медреселердин башчыларынын бардыгы бүгүнкү күндө чет элдик диний эмиссарлардын эле кулу болуп жүрүшөт⁵⁴.

Каныбек Осмоналиевдин айтымында, Кыргызстанда билим берүүнүн, билимдин, инновациянын, интеллектуалдык менчиктин бардык укуктук-нормативдик базасы даяр. Бирок учурда Кыргызстандын аймагында диндердин айыгышкан өтө чоң күрөшү болуп жатат.

“Конституция боюнча 9-класска чейин баланы мектептен ажыратууга эч кимдин, ата-энененин да акысы жок. Эгер ата-эне 9-класска чейин баласын окутпаса, мыйзамдын алдында жооп бериши керек. Ал камалышы керек, кесилиши керек. Демек, мыйзам толук кабыл алынып, өзүнүн функциясын аткарууга даяр болуп калгандан кийин аны өзүбүз аткарбайт экенбиз. Ошондой эле талапты билим берүү системасына да коюшубуз керек. Балдарын окутпай динге тартып жаткан ата-энелерди катуу караш керек”, - дейт К.Осмоналиев⁵⁵.

Көп жылдардан бери башталгыч класстардын мугалими болуп эмгектенген Фатима Байрамкулова буларды айтты: “Мектепке бардык эле балдар келет, биз аракет кылып окутуп келебиз. Кийими, сумкасы, дептери жок болуп калган окуучуларга ата-энелер комитети кийим - кече алып бергенге жардам кылышат. Азыр мектеп окуучулары сөзсүз медреселерге барып намаз, куран окуганды үйрөнсүн дегендин себеби ата-энелерди мажбур кыла турган, терс таасир бере турган нерселер көп болуп жатат деп ойлойм. Бул көйгөй 5-класстан өйдө башталат. Балдар чоңоюп, көчөдөн көп нерсени көрүшөт. Биздин мектептен 15-20 окуучу мечитке барат. Жакын турган мечиттеги аалымдар менен сүйлөшүп, балдар канча жолу барат, эмне кийип барат деп көзөмөлдөп турабыз”, - дейт Ф.Байрамкулова⁵⁶.

КРнын Ички иштер министрлигинин экстремизмге жана мыйзамсыз миграцияга каршы аракеттенүү кызматынын ыкчам өкүлү Медер Карабаев бүгүнкү күндө жаш балдардын мектепке барбай жаткандыгынын ар түрдүү себептери, диний агымдарга байланыштуу, жакырчылык жана башка социалдык себептер көп болуп жаткандыгын белгилеп, Ички иштер министрлиги тарабынан кандай кызматтарды аткарып жаткандыктарын айтып берди: “Алдын-ала иш-чараларды жүргүзгөндө мектепке балдарын жибербей

---

⁵⁴ К.Осмоналиевдин “Мектеп жана жаңы муун” телекөрсөтүүсүндө сүйлөгөн сөзү, 7-октябрь, 2018-жыл.

⁵⁵ Каныбек Осмоналиевдин Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

⁵⁶ Фатима Байрамкулованын Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

жаткандардын себебин билдик. Себептери көп, жоолук маселеси, диний көз караш жана башка ар кандай себептер. Кыргызстанда мамлекеттик кызматкерлер менен диний кызматкерлердин ортосунда анча-мынча пикир келишпестиктер бар. Ал маселени чечиш үчүн сүйлөшүүлөр жана компромисс керек. Имам менен мектеп мугалимдери, айыл башчы, айыл өкмөттөр тыгыз байланышып, бири-бири менен чогуу иштешип, көйгөйлүү маселелерди, диний жагынан жана светтик жагынан да чогуу отуруп тегерек столдо чечкенге аракеттенбей жатышат. Сүйлөшүүлөр болуп турса ушуга окшогон маселелер чечилмек”, - дейт М.Карабаев⁵⁷.

Ал эми Аалымдар Кеңешинин мүчөсү Жакшылык Борочоров адам баласы динге аралашкандан кийин кыздардын жоолук салынуу маселеси, мектепте кыз бала менен эркек баланы өзүнчө отургузуу, мектепке баргандан кийин даараткана, адал тамакты жейби-жебейби деген маселелери чыкты дейт.

“Коом динге аралашкандан кийин бул коомду биз Кыргызстандын сыртына чыгарып сала албайбыз. Бир өлкө болгондон кийин чогуу отуруп чечишибиз керек. Чечүү жолдорун издеп табуу керек. Кыргызстандын мусулмандары болобу же башка диндери болобу, бириктире турган мамлекет бар. Балдарды мектепке атасы жибербей койгону айтылууда. Биз дагы эмне себептен жибербей жатасыңар деп ал адамдар менен сүйлөшкөнбүз. Бул жакта адамдын психологиясын да караш керек. Биз ошол жагын карабай эле оңой жолун таап соттоп коюп жатабыз. Соттогондон кийин бул маселе чечилеби деген суроо болот. Биз аны соттодук, соттогонду анын баласы көрдү, бул кайра айланып келиши мүмкүн. Ошол себептен коркутуп-үркүтүп эмес, жеңил жолдорун издеп табышыбыз керек. Эң биринчи баланы мектепке алып барыш керек. Биз аны карабай коркутуу жолдоруна кетип баратабыз. Азыр диний билим берүү жааты бул - Муфтият өзүнчө, Билим берүү жана илим министрлиги өзүнчө болуп турат”, - дейт Ж.Борочоров⁵⁸.

8. Диний аалымдардын жана агартуучулардын пикирлери

Кыргызстан Мусулмандарынын Дин башкармалыгынын окуу бөлүмүнүн адиси Куштарбек Маматов Ислам дининде билим алууга эч кандай тыюу жок экендигин айтты.

“Негизинен ислам дининде билим алууга эч кандай тыюу жок. Мектепте болобу, башка жерде болобу билим албаш керек деген жок. Ислам бардык адамзатын илимге чакырат,

---

⁵⁷ Медер Карабаевдин Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

⁵⁸ Жакшылык Борочоровдун Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

кураанда илим деген 757 сөз бар. Илимсиз эч кандай ийгиликке жете албайсың, күчтүү дагы боло албайсың. Илимсиз адам караңгы, тар жолдо калат, жашоосу дагы кыйын болот. Муфтияттын карамагындагы диний окуу жайларга балдарды 9-классты аяктагандан кийин гана күбөлүгү менен кабыл алабыз. Эгер 9-классты бүтө элек балдар келсе, мектепти бүтүрүп кел деп кайтарабыз. Бир университетибиз бар, ал жакка аттестат менен кабыл алынат. Медреседе окугандар аттестат алсам, мектептин программасын да окусам деп каалашат, биз дагы аны колдойт элек. Мектеп менен бирге диний билим берип окутсак, шарттар түзүлүп берилсе, бири-бирибиз менен тыгыз иштешсек дейбиз. Ал эми Ысык-Көлдөгү Йакын-Инкар диний агымына кирген үй-бүлөлөр боюнча жергиликтүү бийлик тарабынан чаралар көрүлүп жатыптыр, муну жалпы исламга таңуулап коюу болбойт. Бул маселени бардыгыбыз биригип чечкенге аракет кылышыбыз керек”, -дейт К.Маматов⁵⁹.

Кыргызстан Мусулмандарынын Дин башкармалыгынын үгүт-насаат, жаштар жана аялдар менен иштөө бөлүмүнүн адиси Султан ажы Гапуров азыр билимдүү жаштарыбыз көп, бирок адеп-ахлак жагынан артта калып жаткан учурлар бар экендигин белгиледи.

“Ар бирибиз кары-жаш, эркек-аял дебей, билимге умтулушубуз керек. Кыргызстан Мусулмандарынын Дин башкармалыгынын максаты да ушундай. Бизде билим алуу бул парз, 9-классты же 11-классты бүтсүн деген маселе жок. Төрөлгөндөн баштап бул дүйнөдөн өткөнгө чейин билим алууну парз деп билебиз жана ошого аракеттенебиз. Кээ бир учурларда диний көз караш менен окууга, билимге болгон аракети чектелген кишилерге биз толук түрдө каршыбыз. Бүгүнкү күндө коомдо билимге болгон аракет жакшы болуп жатат, бирок адепке болгон аракет бир топ төмөндөп кетти. Билимге тартууда көп тараптуу көйгөй бар. Окууга тартылбай калган балдардын себептери көп, алардын баары менен бирдей иштеш керек. Бир жерге басым кылып анын тегерегинде айлана берсек бул жакшылыкка алып келбейт”, - деп белгиледи Гапуров⁶⁰.

Аалымдар Кеңешинин мүчөсү Жакшылык Борочоров азыр чындыгында орчундуу маселе көтөрүлүп жаткандыгын айтат. Себеби бул маселе көтөрүлүшү керек эле.

“Советтер союзу тарагандан кийин Кыргызстанда коом динге аралашты. Коом динге аралашкандан кийин, диндар коомдун өзүнүн көп маселелери чыкты, бирок ошол чыккан маселелерди биз 2014-жылга чейин көрбөй келдик. Мамлекет өзүнчө, биз өзүнчө, дин өзүнчө болуп чоң жараканын ортосунда кете бердик. 2014-жылдан кийин Коргоо кеңешинин чечими менен, мурунку президенттин диний маселелери дагы сөзсүз түрдө

---

⁵⁹ Куштарбек Маматовдун Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

⁶⁰ Султан ажы Гапуровтун Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

мамлекеттин шарты менен кошо чечилиш керек деп айтылгандан кийин ойгондук. Бирок Коргоо кеңешинин чечими бүгүнкү күндө ишке ашпай жатат. Ошол эле Муфтиятка берилген диний билим берүү маселелери боюнча эмне кылыш керектиги, Билим берүү жана илим министрлигине дагы айтылган, кайсы маселелердин үстүндө иштеш керектиги. Айтылгандар жазуу жүзүндө эле калып калды. Билим берүү жана илим министрлигине, балким ошол министрликте Ислам динин карай турган бөлүм ачылыш керектигин айтканбыз. Эгер андай бөлүм ачыла турган болсо кээ бир маселелерди түздөн-түз карай алабы деген нерселерди айтканбыз. Бирок бүгүнкү күнгө чейин бул сунуш каралган жок”, - дейт Ж.Борочоров⁶¹.

Ысык-Көл районунун баш имам хатиби Максат Сейталиев “Йакын Инкар” жамааты, агым деле эмес, “Таблигый” жамааттан, дааватчылардан бөлүнүп чыккан жамаат деп түшүндүрдү. Ысык-Көл районундагы балдарын мектепке жибербеген ата-энелер боюнча райондук акимчилик, укук коргоо кызматкерлери, мектеп директорлору, райондук билим берүү башкармалыгы, облустук акыйкатчы, райондук казы менен биргеликте ар биринин үйүнө барып түшүндүрүү иштерин жүргүзгөндүгүн айтат.

“Диний агымга кирип, балдарын мектепке жибербеген үй-бүлөлөр менен жолукканда, айрым үй ээлери: “мен атасы болгондон кийин балдарымды өзүм билем, мектептен окутпайм” деген гана жообун уктук. Пайгамбарыбыздын хадиси бар, ар бир медреседе, ар бир ислам университеттеринде жазылып турат “Илим талап кылуу, илим алуу мусулман аял-эркекке бирдей парз” деп. Милдеттүү түрдө кыз бала да, эркек бала да илим алышы керек. Ушул хадисти да айттык, бирок эч кандай кулак салган жок”, -дейт М.Сейталиев⁶².

Темир айылындагы Эркин Керимгазиев атындагы орто мектептин директору Бактыгүл Кыштообаева балдарын мектепке жибербеген үй-бүлөнүн атасы Саламат Жунушов акыркы күндөрү диний агымга абдан берилип, жубайынын бетин жаап, балдарын билимсиз кылып жатат деп билдирди.

“Болгон жардамыбызды беребиз деп сунуштадык. Бирок, балдарын мектепке жибербей коюшту. Мурун үйүндө сыналгысы бар эле, аны дагы алып салышыптыр. Сот учурунда жубайы Гүлкайырдын бетин жаап алып сотко алып келди. Буга чейин бети ачык эле жүрчү. Гүлкайыр менен бизди такыр сүйлөштүргөн жок, жада калса паспорту менен өзүнүн

---

⁶¹ Жакшылык Борочоровдун Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

⁶² Максат Сейталиевдин Булан институтуна берген маеги, 18-июль, 2018-жыл.

келбетин карайлы дегенде дагы соттогу кишилердин баарын эшикке чыгарттырып туруп анан көрсөттү”, - дейт мектеп директору⁶³.

Кыштообаева белгилегендей, Гүлкайыр буга чейин мындай ишке барчу эмес, бети ачык, жоолук салынып эле жүрчү. Медициналык кызматтардан баш тартып, балдарын эмдөөгө да алып барбай койгон. Балдар мектептин программасынан артта калып жатышат. Бирок кошумча сабак бергенге жана алар менен иштөөгө өзүнчө расписание түзөбүз дейт.

Ысык-Көл районундагы Григорьев айылынын А.С.Пушкин атындагы орто мектебинин директору Света Матанова акыркы күндөрү динге берилген балдардын саны күн санап өсүп, жоолук салынган окуучу кыздар көбөйүп жатканына тынчсызданат.

“Биз окуучулар динге катуу берилип кетпесин деп, алардын санын көбөйтпөгөндү көздөп, алар менен дайыма маек куруп келебиз, өзүнчө да иштерди жүргүзүп турабыз. Алар бири-бирин үгүттөп, “мен жоолук салындым, сен дагы салын” деген сөздөрдү айтышпайт. Бирок, эмнегедир, жанында жүргөн достору кошулууга аракет кылышат. Ага карабастан балдарын окутпай, дин жолунда окутканга өздөрү үгүттөп, багыт берген үй-бүлөлөр бар, алардын бири Малиевдердин үй-бүлөсү. Буга чейин өкмөт, укук коргоо, билим берүү, социалдык өнүктүрүү органдары тарабынан көптөгөн сүйлөшүүлөр болгон. Бирок бул киши такыр өзүнүкүн бербей, балдарын мектептен окутпай келген. Балдардына медициналык эмдөө жасатабыз деген түшүнүк болбойт экен. Медициналык кызматкерлер мектепке келип эмдөө жасашат, андан балдары өздөрү эле баш тартышат. Эки баласы апрель айынан тарта мектепке келе башташты. Бул балдарга болгон көзөмөлдү күчөтүп жатабыз. Канча тамга таанып калды, сөздөрдү кошуп окуп баштадыбы деп сурасак эжейлери “муундап окуп калды” деп сүйүнүп калышат. Досторун да ылайыкташтырып, “сен барып аны менен сүйлөш” деп турабыз. Коомчулукта да пикир алышуу болуш керек. Ошондо гана баланын сүйлөө жөндөмү өсөт. Ал бала такыр сүйлөбөй калган. Жалаң куран, араб темасында, диний түшүнүктөр менен көбүрөөк сүйлөйт. Кадимкидей окуучулар сыяктуу ар кандай темада сүйлөбөйт. Балдардын сүйлөө жөндөмүн өстүрөлү, жок дегенде сүйлөө жагынан жакшы болсо, оозеки сабактардан мүмкүн жетишип калаар, деген ой менен биз балдарга ушундай иштерди жүргүзүп жатабыз”, - дейт С.Матанова⁶⁴.

Кыргыз билим берүү академиясынын вице-президенти Алмазбек Токтомаматов ошол ата-энелерге Муфтият, диний аалымдар, билим берүү аркылуу түшүндүрүү иштерин жүргүзүшү керектигин айтат. Ошондой эле Ысык-Көлдө болгон окуяны массалык маалымат

---

⁶³ Бактыгүл Кыштобаеванын Булан институтуна берген маеги, 18-июль, 2018-жыл.

⁶⁴ Света Матанованын Булан институтуна берген маеги, 18-июль, 2018-жыл.

каражаттары аркылуу тынбай чагылдырып, ал ата-эненин күнөөсү кандай болду, ким туура эмес ишке барды деген маселени коюп, жоопкерчилигин көрсөтүш керек дейт⁶⁵.

КРнын Дин иштери боюнча мамлекеттик комиссиянын өкүлү Замир Турсунбеков быйыл пилоттук түрдө 56 мектепке дин таануу боюнча сабак киргизилип жаткандыгын, Кыргыз билим берүү академиясына сунуштаарын айтты: “Жамааттарды аныктагандан кийин, тыюу салынган жамааттар боюнча дагы маалымат окуу куралдарда камтылыш керек. Бизде өлкө аймагында 21 экстремисттик жана террористтик уюм бар, “Йакын Инкар” деп айтып жаткан жамаат дагы мына ушул тыюу салынган уюмдарга кирет. Эгерде биз мектепке барбайт, мектепти жаман көрөт деген терс нерселердин алдын-ала турган болсок, мына ошол маалыматтар мектептеги окуу куралына киргизилиши керек. Бирок ал жакта, албетте, дин таануу жаатында болуш керек, диний билим берүү болбойт, бардык диндердин жакшы жана жаман жактарын айта турган болуш керек⁶⁶.

КР Ички иштер министрлигинин өкүлү Манас Аманбаев дин жаатындагы көйгөйлөргө токтолуп, буларды айтты: “Медресенин коркунучу, коопсуздугу барбы же жокпу деген маселеде Кыргызстандагы бардык диний окуу жайларды кыдырып чыктык. Чындыгында сырткы күчтөрдүн, диний көз караштар таасирин тийгизсе сөзсүз түрдө эртеңки күндө коркунуч бар. Айрым медреседеги балдардын сынчыл ой жүгүртүүсү өтө тар экендигин, бир эле динди гана үйрөнүп, коомдо болуп жаткан процесстерден артта калган, алар менен биргеликте бир иш алып баруу өтө төмөн деңгээлде экенин байкадык. Азыр диний агымдар боюнча эң чоң үч маселе бар. “Хизб-ут-Тахрир” ошол эле “Йакын Инкар”, андан кийин салафийлик. Эмне үчүн ата-энеси баласын мектепке жибербей жатат? Мунун үч багыты бар. Биринчи багытындагылар толугу менен баламды окутпайм деп мектепке бербей жатат. Экинчи багытындагылар “мен мектепке бербейм, анткени мектептин шарты начар болгондугу үчүн же көөнүмө толук жооп бербегендиги үчүн” деп жатат. Үчүнчү тараптар мектепте окутуп жаткандар каапырлар, кээ бир сабактар, алсак, музыка бул арам, адамдын сүрөтүн тартуу бул арам деген түшүнүктөгүлөр. Мектептин да өзүнүн майрамдык иш-чаралары бар, андайдын бардыгы арам деп балдарын жибербеген ата-энелер бар. Булар өздөрүнүн диний көз караштарына таянып эле аша чаап кетип жатышат. Ар бир нерсенин чеги болуш керек. Бирок аша чаап кеткендин кесепетинен ушул көйгөйлөр чыгып жатат. Мамлекет, Ички иштер министрлиги тарабынан диний окуу жайлардын, медреселердин өзүн ала турган болсок, бул айтылгандарды кооптуу маселе катары карашыбыз керек.

---

⁶⁵ Алмазбек Токтомаматовдун Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

⁶⁶ Замир Турсунбековдун Булан институтунун конференциясында сүйлөгөн сөзү, 28-август, 2018-жыл.

Себеби биздин кооптонгон көрүнүштөрдөн сырттан келгендер колдонуп кетеби деген маселе бар⁶⁷.

9. Корутундулар

- Мындан он жыл мурда окууга балдардын тартылбай калышына экономикалык-социалдык себептер түрткү болуп келсе, соңку жылдары ата-энелери ар кандай диний сектага кирип балдарын мектепке жибербей койгон учурлар өсүүдө. Ошол эле учурда балдарын мектептеги билимден ажыратып же алаксытып, медресеге жиберген да ата-энелер кездешүүдө. Кыргызстандын Конституциясынын 45-беренесинде “Ар ким билим алууга укуктуу”, “Негизги жалпы билим алууга милдеттүү”, деп жазылат. “Билим берүү жөнүндө” мыйзамында, “Үй-бүлө кодексинде” да бул мыйзамдык нормалар бекитилсе да турмуш жүзүндө балдардын мектепте билим алуу укугу бузулуп атат.

- Билим берүү жана илим министрлигинин расмий маалыматы боюнча, учурда мектепти таштап диний окуу жайларга кеткен балдардын саны - 866. Бул маалымат укук коргоо органдары тарабынан катталган учурларды камтыйт. Ал балдардын кээ бири томолой жетим же жарым-жартылай жетим болсо, кээ бирлеринин ата-энеси бар. Ата-энелер менен жолугуп, сүйлөшүү иш-чараларын жүргүзгөндө алар баласы медресеге же чиркөөгө барып жашап, ошол жактан билим алып жатат деп айтышкан. Мыйзам боюнча, мектепте 9-классты аяктамайын балдардын медреседе окуусуна тыюу салынган.

- Ар кандай себептерден, анын ичинен диний агымга кирип, балдарын мектепке жибербеген үй-бүлөлөр менен жергиликтүү бийлик, Билим берүү жана илим министрлиги, Эмгек жана социалдык өнүгүү министрлиги, Ички иштер министрлиги, Укук коргоо органдары, Кыргызстан Мусулмандарынын Дин башкармалыгы биргеликте иш алып барууну күчөтүү зарыл. Окубай калган балдарды тез арада кайрадан мектепке кайтаруу керек.

- Ата-энелерге диний аалымдар тарабынан байма-бай түшүндүрүү иштерин жүргүзүп туруу зарыл. Анткени азыр айрым ата-энелер Исламда айтылган нормалар мектептеги билимге каршы деп туура эмес түшүнүп алышкан. Ислам тескерисинче билим алууга үндөгөн дин экендиги тууралуу түшүндүрүү иштерин жүргүзүү керек.

- Балдардын билим алышына мамлекет гана эмес, эң биринчи кезекте мектепте окубай калган балдары үчүн ата-энелер да жооптуу. Мыйзамдарда айтылган ата-энелердин жоопкерчилиги тууралуу түшүндүрүү иштерин жүргүзүү керек. Ар бир аймактагы,

---

⁶⁷ М.Аманбаевдин “Мектеп жана жаңы муун” телекөрсөтүүсүнөн сүйлөгөн сөзү, 7-октябрь, 2018-жыл.

райондогу балдар менен иштеген комиссиялар, соцкызматкерлер менен чогуу жергиликтүү имамдар жана укук коргоо органдары биргеликте түшүндүрүү иштерин чогуу жүргүзүшү керек.

- Кыргызстанда диний агымга кирип, балдарын мектепке жибербеген ата-энелердин бардыгын түрмөгө камоо менен маселе чечилбейт. Мамлекет диний ишмерлер жана имамдар менен биргеликте иш алып барышы керек. Конституциянын 45-беренесинде “Ар бир адам жалпы билим алууга милдеттүү” экендиги жазылган. Демек, ошол жалпы билим алуу укугу Конституция бекитилгендигин жана ага тоскоолдук кылып, баланы билим алуу укугунан ажыраткандарга карата мыйзамда административдик чаралар каралгандыгын коомчулукка түшүндүрүү зарыл.

- Кыргызстан боюнча диний сектанын азгырыгынан улам мектепке барбай калган балдардын эсебин тактап, маалымат каражаттарынын жардамы менен маалыматтык кампанияларды жана түшүндүрүү иштерин колго алуу зарыл. Балдарды мектептен билим алуу укугуна каршы чыккан, аларды караңгылыкка түртүп аткан диний секталарга кескин тыюу салынышы керек.

- Кыргызстан мусулмандарынын Дин башкармалыгы, Аалымдар кеңеши да бул маселени чечүүдө жардам бериши керек. Йакын Инкар өңдүү тыюу салынган диний агымдар тууралуу маалыматты кеңири таратып, ал эми фатва бөлүмү балдарды мектепте билим алышынын мааниси тууралуу фатваларды чыгарып турса чоң салым болмок.

- Кыргызстанда мамлекеттик кызматкерлер менен диний кызматкерлер бул маселени чечиш үчүн кызматташтыкты бекемдеши керек. Имамдар, диний аалымдар менен мектеп мугалимдери, айыл башчы, айыл өкмөттөр тыгыз байланышып, бири-бири менен чогуу иштешип, көйгөйлүү болуп жаткан маселелерди диний жана светтик жагынан да чогуу отуруп тегерек столдо кеңешип чечкенге үйрөнүшү керек. Ислам дининде билим алууга эч кандай тыюу жок экендигин, тескерисинче билимге үндөй тургандыгын имамдар диний сектага кирип адашып аткан ата-энелерге түшүндүрүшү керек.

- Мектеп мугалимдери, мектептин администрациясы, дегеле окуучулар тарабынан диний агымдын курмандыгы болгон балдарга өзгөчө аяр мамиле кылуу жана мектептен билим алуусуна кызыктырып колдоо көрсөтүү зарыл.

- Райондук администрациялар, айыл өкмөттөр, имамдар, мугалимдер диний агымга берилип, балдарын мектептен окутпай жаткан үй-бүлөлөр тууралуу маалыматты өз

убагында жергиликтүү бийликке, министриликке билдирип, ошондой эле коомчулукка медиа аркылуу жарыялап туруусу зарыл.